

Beteckning: Rel C vt 2004:6

Institutionen för humaniora och samhällsvetenskap

Innan Vite Krist hade slagit ned sina bopålar
Fornordisk kult i Hälsingland

Joakim Eriksson
Augusti 2004

C-uppsats, 10 poäng
Religionsvetenskap

Religionsvetenskap C
Handledare: Olof Sundqvist

Innehållsförteckning

1. INLEDNING	3
1.1 Syfte och metod	3
2. HÄLSINGLAND	5
2.1 Lokalisering av central bebyggelseutbredning	7
3. UPPSALA ÖD	11
3.1 Frö	12
3.2 Alir	12
3.2.1 Norrala	13
3.2.2 Åkern som kultplats	14
3.2.3 Kulten på åkern	14
3.2.4 Nerthus	15
3.2.5 Söderala	15
3.2.6 Oden	16
3.2.7 Hov som kultplats	17
3.2.8 Kulten vid Hov	17
3.2.9 Lunden som kultplats	18
3.2.10 Alir - ett aristokratiskt folkland?	19
3.3 Sunded	19
3.3.1 Hög	19
3.3.2 Fröland	20
3.3.3 Fröja	21
3.3.4 Åsak	21
3.3.5 Kult vid Kungshögen	22
3.3.6 Tuna	24
3.3.7 Ullsätter	25
3.3.8 Ull	25
3.3.9 Vi	26
3.4 Nordanstig	26
3.4.1 Frösten	27
3.4.2 Lunde	27
3.4.3 Hällan	28
4. SAMMANFATTANDE DISKUSSION	29
BIBLIOGRAFI	32
Källor	32
Litteratur	32

1. Inledning

Det torde inte råda något större tvivel om att hälsingarna haft en religion före Kristendomens inträde. Eller ”Innan Vite Krist hade slagit ned sina bopålar” som jag lite skämtsamt har uttryckt det i titeln.¹ Den religionen har med största sannolikhet varit den fornnordiska religionen. Det är på många sätt samma religion som var gällande bland alla germanska folk med vissa variationer angående gudanamn och liknande. Funktionsmässigt sett har troligen dessa gudar varit samma över hela det landområde som blev lagt under germanskt styre. De västnordiska källorna ger oss ledning med avseende på myterna. Men hur såg kultutövningen ut? Där är inte det skrivna materialet särdeles omfattande och således finns det en hel del osäkerhet i den frågan. Kommer vi dessutom in på hur kultutövningen såg ut lokalt i Hälsingland blir ovissheten än större. Den moderna forskning som finns har dessutom inte närmast sig frågan ur ett religionshistoriskt perspektiv. Där har utgångspunkten varit satt i de för innevarande arbete så viktiga hjälpdisciplinerna ortnamnsforskning och arkeologi.

1.1 Syfte och metod

Syftet är att undersöka den förkristna religionen i Hälsingland. Arbetet kommer att försöka svara på frågorna:

- Var ägde den förkristna kulturen rum?
- Hur gick kultutövningen till på dessa platser?
- I vilket förhållande stod den världsliga makten och religionen till varandra?

Arbetet kommer att vara ett tvärvetenskapligt projekt och information kommer att sökas i litteratur från ortnamnsforskning och arkeologi, detta för att söka fastställa platser som är rimliga som kultplatser. Ortnamnen kommer att vara intressanta på två sätt, den ena kategorin som redovisas kommer att göra tjänst som bebyggelseindikatorer, d.v.s. att påvisa var den förkristna centrala bebyggelsen var lokaliserad och därmed var samhällliga funktioner var belägna. Det största intresset utgör emellertid den andra kategorin ortnamn som direkt kan påvisa kultplats. Angående ortnamnen kommer utgångspunkten att sättas i Stefan Brinks ortnamnsforskning. Lokalisering av runinskrifter kommer också att användas som medel att påvisa centralort, förhoppningsvis även som kultplatsindikatorer och där far Marit Åhléns artikel ”Runinskrifter i Hälsingland” utgöra grundskrift. Övriga fornminnen som kan vara av intresse är gravsättningar, fornborgar och eventuell annan bebyggelse. I det avseendet kommer främst att refereras till Evert Baudous uppteckning ”Fornlämningar: Markvårdade

fornlämningar i Gävleborgs län, Del 1 och 2” samt Jan Lundells ”Storhögar i Hälsingland”. För frågan om kultutövning kommer informationen att sökas i äldre källor. De källor som kommer att bli aktuella är dels den fornvästnordiska litteraturen. Här kommer eddadiktningen att ha en framskjuten position. Björn Collinders oöverträffade översättning av ”Den poetiska eddan” kommer att användas. Snorre Sturlusons litteratur kommer att vara ett oskattbart hjälpmedel. De utgåvor av ”Snorres edda” och hans ”Nordiska kungasagor” som kommer att användas är de av Fabel bokförlag utgivna 1997 respektive 1991. Det kommer även att refereras till ”Nials saga”, ”Hervors och Heidreks saga”, ”Egil Skallagrimssons saga” samt ”Fritjof den djärves saga”. Egils saga är i Hjalmar Alvingss översättning utgiven 1993. De övriga är tagna ur en samlingsvolym med utgivningsår 1983 bearbetad av A. Ekerman. Genom att använda den fornvästnordiska litteraturen blir det tvingande med jämförelser från andra nordiska områden och kultutövningen på dessa platser.

Vidare kommer Adam av Bremens ”Historien om Hamburgstiftet och dess biskopar” samt Tacitus ”Germania” att vara användbara källor för innevarande arbete.

Undersökningen kommer att koncentreras till de mest centrala delarna av de tre stora huvudbygder som merendels betraktas som rådande under yngre järnåldern. Dessa bygder är räknat från söder till Norr:

- Alir med centralorterna Norrala och Söderala.
- Sunded med centralorterna Hög och Tuna (Hälsingtuna).
- Nordanstig med centralorten Jättendal.

Mera perifera trakter i bygderna kommer att beröras vid behov, för ökad förståelse av sammanhanget.

¹ Uttrycket Vite Krist har jag lånat från Helge Ljungbergs Röde orm och Vite Krist. (Ljungberg, 1980.)

2. Hälsingland

Karta från Brink, 1984.

Hälsingland är ett landskap i Norrland som i söder gränsar till Gästrikland, i väster till Dalarna och Härjedalen och i norr till Medelpad. Landskapet omfattar i dag 14264 kvadratkilometer och befolkningen uppgår till 143 781 invånare enligt 1990 års befolkningsciffror. Landskapets största del hör till Gävleborgs län men även Ytterhogdals och Ängersjö församlingar som hör till Jämtlands län samt en mindre del av Attmars församling som i övrigt tillhör Medelpad räknas till Hälsingland.

Det som varit en förutsättning för Hälsinglands ekonomiska utveckling är skogen. Skogsarbete har varit en viktig binäring för landskapets småjordbrukare. Jordbruket har främst varit inriktat på boskapsskötsel. Vari fäbodväsendet har varit ett karaktäristiskt inslag. I yttre kustbandet har det sin motsvarighet i de fiskelägen som under fiskesäsongen befolkades av fiskaren med både hushåll och boskap. Under 1700-talet utvecklades linodlingen och tillverkningen av vävnader varför linblomman har blivit landskapsblomma för Hälsingland. Skogen var också en viktig förutsättning för 1600-talets järntillverkning där den fick tjänstgöra som bränsle i form av träkol. Malmen däremot transporterades från Bergslagen. Därigenom kom kolning och transporter att inta en viktig inkomstkälla för jordbrukarna. Vid slutet eller den senare delen av 1800-talet kom de flesta järnbruken att försvinna. Undantaget i sammanhanget får sägas vara Iggesund bruk där järntillverkning bedrevs ända till 1953. Den verksamhet som kom att ta över som mest betydande under den senare delen av 1800-talet var sågverksindustrin som koncentrerades till Hälsinglands kustbygder, främst Ljusnans nedre lopp. Till dessa trakter koncentrerades nu också befolkningen. Stora delar av skogen köptes upp av skogsbolagen och flottningsleder byggdes. Omkring sekelskiftet 1800-1900 kom pappersindustrins genombrott. Annan industriell verksamhet har varit av mindre betydelse och under 1900-talet har landskapet haft karaktären avfolkningsbygd. (Nationalencyklopedin.)

Landskapsnamnet har enligt Snorre Sturlason kommit efter Tore Hälsing. Han flydde från Jämtland på grund av ett dråp han begått och slog sig ned och bebyggde Hälsingland. Dennes farfar Kettil Jämte av vilken Jämtland fått sitt namn hade flytt undan stridigheter i Norge och bebyggt Jämtland. (Snorre, Nordiska kungasagor: 1 s. 139.) Enligt den här traditionen är den bofasta befolkning Hälsingland fått sitt namn efter i grunden norrmän. Det är måhända inte allt för vågat att betrakta det här som en namnförklaringsägen eftersom det inte finns annat material som tyder på att det verkligen är så här det skulle ha gått till.

Namn eller ord vilka är i bruk och används under lång tid kan förändras både till utseende såväl som till innebörd. Det gäller i såväl stort som i smått. Betydelsen kan bli så förändrad eller förvanskad att den helt saknar samhörighet med sin ursprungliga betydelse. En innebörd kan också under seklens lopp helt gå förlorad och man står där med ett ord eller namn som saknar betydelse eller begriplig bakgrund. Gamla ortnamn är många gånger offer för den här typen av förändringar och förvanskningar. För människan är det en stötesten att inte kunna förklara eller förstå sitt sammanhang. Därför är det inte konstigt att otillfredsställande förklarade ortnamn ger upphov till sägner om hur en ort fått sitt namn. Dessa ortnamnssägner är ofta byggda på lösa

grunder och förklaringarna blir snarare fantastiska än faktiska. Landskapsnamnet Hälsingland är inget undantag i sammanhanget. Det finns flera förklaringar, troligen mera osannolika än den ovan angivna. Förklaringarna ifrån äldre tider är mestadels att hänföra till den fantastiska kategorin men under nittonhundratalet har dock en del förklaringar till landskapsnamnet lagts fram som är att betrakta som något rimligare eller rent av vetenskapligt underbyggda. Här kommer jag emellertid inte att gå djupare in på dessa. Istället ansluter jag till Stefan Brink eftersom han får betraktas som den främsta moderna forskaren som sysselsatt sig med frågan. Jag anser därför att hans teori är att betrakta som vederhäftig.

Namnet Hälsingland (Halsingaland enligt Adam av Bremen på 1070-talet) innehåller ordet hals. Till detta har lagts ändelsen -ing och därmed har vi inbyggarebeteckningen hälsing eller hälsing. Efterleden land syftar vilket man utan större svårighet kan förstå på land eller landskap. Hälsingland betyder alltså hälsingarnas land. Hälsingarna ska då ha bott vid någon naturlokal som kan kallas hals. Enligt Brinks tolkning kan ordet hals åsyfta naturformationer till lands eller i vatten. Vid jämförelse med andra kustnära landskap kan man konstatera att namngivning ofta sker efter naturlokaler som har betydelse för eller åtminstone drar till sig uppmärksamhet från tidens sjöfarande befolkning. Vid den tidens tre betydande bygdecentra Nordanstig, Sunded och Alir sträcker sig långa havsvikar som övergår i trängre sund. Dessa sund går ända in till huvudbygden i respektive bygdecentra vilket synes idealiskt för tidens sjöfarande befolkning. Alltså är det enligt Brink dessa tre trånga sund som är de halsar som ligger till grund för landskapsnamnet. Med den tolkningen blir hälsingarna de som bor innanför halsarna och vi har att räkna med ett landskap som i storlek är i stort sett liktydigt med dagens landskap. (Brink, 1984 s. 15ff.)

2.1 Lokalisering av central bebyggelseutbredning

Det finns några typer av ortnamn som kan vara av intresse för att kunna lokalisera förhistorisk bebyggelseutbredning. Ortnamn med efterleden -sta(d) är för Hälsinglands vidkommande det otvivelaktigt viktigaste. (Brink, 1994 s. 52.) Namnelementet kommer av den äldre namnformen stadir som är plural av stad vilket betyder ställe, det översätts vanligen med boplats. (Brink, 1984 s. 48.) Det finns en viss osäkerhet angående vilken tidsperiod namntypen skall hänföras till men enligt Brink finns det indicier som pekar på att namntypen skall hänföras till yngre järnåldern och då i synnerhet vikingatiden. Antalet orter med namn av den här typen uppgår till ett åttiotal i landskapet och de är grupperade i tre kärnområden vid kusten. Dessa är dels Norr- och Söderala, vidare har vi området Forsa- Hög- Hälsingtuna-Rogsta och slutligen Gnarp-

Bergsjö- Jättendal- Harmånger. Några spridda -sta(d)-namn finns också längs Ljusnans dalgång. Vid en jämförelse med landskapets fasta fornlämningar finner man att förekomsten av dessa är rikligast i trakterna där orter med -sta(d)-namn är belägna, i princip sammanfaller de. Man kan med stöd av fornfynden se att -sta(d)-namnen väl visar var den förhistoriska bygden var belägen. (Brink, 1994 s. 52.)

Således bör det för innevarande undersöknings vidkommande vara de områden som har störst täthet med avseende på -sta(d)-namn som är mest intressanta. Intressant är också att dessa områden är just de områden som Brink menar ligger till grund för landskapsnamnet.

Namn med -tuna som efterled eller ortnamn som i sin helhet består i namnet Tuna är också av gammal typ som får ses som förhistoriska. Det finns forskare som har menat att namntypen går tillbaka ända till keltisk järnåldern, d.v.s. före Kristi födelse. Emellertid har det inte varit möjligt att fastställa någon tillfredsställande tidsfästning men man får tänka sig att de bildats redan under det första årtusendet och då möjligen under dess första hälft. (Brink, 1984 s. 57f.)

Namnets betydelse är omdebatterat, det har menats betyda gård, kultplats eller centralort för fjärrhandel. Judiciella och administrativa centra är andra förslag. Karl-Axel Holmberg menar i sin avhandling att alla förslag måste förkastas och att det inte går att sluta sig till någon specifik funktion annat än betydelsen ”det inhägnade området”. (Olsson, 1976 s. 71f.) Ingemar Olsson påstår att det inte finns stöd för Holmbergs tolkning utan att lösningen är att söka i den tidigare litteraturen. (Olsson, 1976 s. 80.)

Brink menar att tuna-orterna i Hälsingland kan antas ha haft någon funktion för svensk centralmakt under forntiden och samband med kungsgårdarna. (Brink, 1984 s. 60.) Det finns tre ortnamn i landskapet som kan betraktas som tuna-namn. Dels Tuna eller Hälsingtuna utanför Hudiksvall som inte ger några tolkningssvårigheter. Även Frösten i Jättendal är ett säkert tuna-namn. Frösten är Jättendals kyrkby och har i äldre tider skrivits Fröstuna, förleden syftar här på guden Frö. Det tredje Tuna ligger i Norrala och skrivs numera Skettene men äldsta skriftliga belägg tyder på att det ursprungligen hetat Sätuna och förleden skall då vara en äldre form för ordet sjö. (Brink, 1994 s. 53.) Man kan lägga märke till att dessa tre tuna-orter är så fördelade i landskapet att det ligger ett Tuna i varje område som har som kännetecken att de har den största ansamlingen -sta namn. Tuna-namnen är således synnerligen intressanta för vårt vidkommande. För det första är namnen av så gammalt ursprung att de visar på att orter

med tuna- namn utan tvivel var bebodda under den tidsperiod som tagits i betraktande. Således är det inte främmande att söka kultplatser i dess närhet redan där. Dessutom gör många av namnförklaringarna dem ytterligare intressanta, förslaget angående kultplats har lagts fram och då är vi redan vid målet. Även förklaringsförslagen angående funktioner som är något bredvid målet gör dem intressanta. Om dessa orter har haft någon form av funktion angående centralmakten, maktutövning i allmänhet, rättsskipning eller liknande är de också intressanta med avseende på kultutövning eftersom det i forntiden aldrig var långt mellan kult och andra samhällsfunktioner. Således är det i vilket fall som helst riktigt att söka kultplatser i tuna-orternas närhet.

Runstenarna är också att betrakta som ett vittnesbörd om äldre tiders bebyggelseutbredning. I Hälsingland finns det 19 kända runstenar, åtta av dem är helt eller till största delen oförstörda. Fem av dem är i form av mindre fragment och sex är endast kända ifrån avritningar från äldre tid. Eftersom runstenarna är minnesmonument är deras placering ofta förlagd till platser där de skall kunna bli sedda. Således är runstenar resta vid kommunikationsleder eller tingsplatser och övriga samlingsplatser. Många runstenar har hittats inmurade i kyrkväggar eller murar och den ursprungliga platsen bör då inte ha legat alltför långt därifrån. Det kan tolkas som att kyrkan har anlagts där det redan tidigare funnits någon form av samlingsplats. (Åhlén, 1994 s. 33.)

Runstenarna är resta på 1000-talet. Hela åtta stycken av de hälsingska runstenarna var resta i ett område mellan Hallstaåsen och den havsvik som trängde upp till Hög. Det finns fyra stycken i Norrala och tre vid Dellensjöarna i Delsbo. En finns i Jättendal och de resterande har rests längs Ljusnans dalgång. (Åhlén, 1994 s. 33.)

De runstenar i Hälsingland som kan göra något anspråk på läsbarhet är gjorda av kristna runristare. Det kan man se av att de är försedda med kors, men de bör ändå kunna fungera som indikatorer på var man kan finna bebyggelse och samlingspunkter även något före kristendomens införande. Om man då ser runstenarna som ett vittnesbörd om vikingatidens bebyggelsekoncentration ser det ut som att den mest betydande bygden var Sunded. Centrum däri framstår att vara ett område omfattande Forsa, Hög, Hälsingtuna och Rogsta. Delsbo i den västra delen av Sunded framstår också som tämligen välbebyggt men intar i förhållande till centralorten ett mera perifert läge. Om vi går till Alir finner vi att Norrala ser ut att vara kärnan i det området. Något förvånande visar Jättendal endast upp en sten och enbart på grundval av runstensfynd kan man då inte utse Jättendal till en centralbygd av betydelse.

Även gravhögar och i synnerhet de större s.k. storhögarna är ett intressant vittnesbörd för att lokalisera centralplatser. Största koncentrationen av fornlämningar inklusive storhögar från järnåldern ligger i området Hälsingtuna, Hög, Forsa och Rogsta. (Baudou, 1974 s. 8.) Således inom det områdes centrala delar som kallas Sunded.

Inom inte mer än en kilometer från Högs kyrka utmed vägen till Hudiksvall ligger sammantaget ett 60-tal högar och stensättningar. Den största högen som ligger vid prästgården är hela 30 meter i diameter och fem meter hög. Den högen innehöll vid utgrävning både en brandgrav med en kam och en sländtrissa av ben. Vidare innehöll den även en skellettgrav med sköldbuckla av järn och ett spjut. Högen i fråga anses vara från andra århundradet e. Kr. Ytterligare tre storhögar ligger i närheten till den omnämnda, dessa är dock inte fullt lika imponerande som den största. (Baudou, 1974 s. 8.) Av högarna i den här trakten är nio att betrakta som storhögar. (Lundell, 2001 s. 21.)

I Nordanstig finns det i dag 8 gravar som kan hänföras till kategorin storhögar varav sju finns i Jättendal och en i Bergsjö. (Lundell, 2001 s. 18.) Då är läget bekymmersammare angående Alir där det numera endast finns totalt tre storhögar fördelade på Mo och Söderala, två respektive en. (Lundell, 2001 s. 18.) Men går vi till en äldre uppteckning finner vi sju i Söderala och fyra i Mo. (Lundell, 2001 s. 24f.) Den verkligt intressanta fördelningen hittar vi om vi går tillbaka till Pastorsadjunkten Ekdals tidigare uppteckning varvid vi finner att antalet storhögar är överväldigande både i Norr- och Söderala. Liknande är fallet också i Hög och Hälsingtuna samt även i Jättendal och Bergsjö. (Lundell, 2001 s. 30.)

3. Uppsala öd

Det som kallas Uppsala öd är det godscomplex som tillhörde kungamakten under medeltiden. I Ynglingasaga kan vi läsa att Uppsala öd kom till genom att Frö byggde ett stort hov i Uppsala. Han bodde där och samlade sina rikedomar och skatter samt lösöre. ”Då uppstod Uppsala öd och det har alltid funnits där sedan.” (Snorre, Nordiska kungasagor: 1 s. 32.) Godscomplexet kan ha fungerat som ett kungligt redistribueringsystem. Det var i sådana fall fråga om gåvor och gengåvor. Dessa gåvoutbyten ägde rum under de fester och sammankomster som också var tillfällen för kultutövning. Det är troligt att närvaron var obligatorisk. Härskaren fick militära tjänster, lojalitet och lösöre, råvaror, arbetskraft och andra tjänster. I gengäld kunde bönderna få gengåvor i form av beskydd eller försörjningsmöjligheter. Troligen utfärdade härskaren handelsrättigheter på marknaden och tillåtelse att delta vid tinget. Vad härskaren främst hade att erbjuda var dock kulten. Härskaren var den som hade att utföra kulten och bönderna behövde kulten som beskydd. Föreställningen att härskaren var den förmedlande länken mellan gudarna och människorna var rotad hos många samhällsklasser. Således kom kulten att fungera konserverande på sociala strukturer. Det kan vara den typen av faktorer som förklarar Uppsala öd complexet. (Sundqvist, 2002 s. 205.)

Enligt Snorre (Nordiska kungasagor: 1 s. 32ff) framstår det som om härskaren i Uppsala härstammade från Frö och vem är bättre skickad att handha kulten än den som själv stammar från kultobjektet. Om man tar i beaktande att härskaren betraktades som Frös ättling och nödvändig förmedlande länk med gudarna är det inte konstigt om godsens ursprungligen kom i härskarens ägo som gåva. Det kan ha varit till en del den typen av gåvor som överlämnades vid sammankomsten i Uppsala. I Brinks avhandling läggs möjligheten att de varit gåvor fram: De gods² som kom att bli tillhöriga Uppsala öd skulle kunna ha varit gåvor till sveakungen och han skulle då ha kunnat gästa dessa platser som Frös ställföreträdare för att där förrätta blot och leda kultövningarna. (Brink, 1990 s. 57.)

Enligt Brinks avhandling kan det i Uppsala ha funnits en superstat åtminstone från och med järnålderns senare del och produktionsöverskottet från Uppsala öd godsens kan ha hjälpt till ett berika ledarskiktet där. Om det rått någon högre produktion vid dessa gods är emellertid osäkert, det kan vara så att den primära funktion för godsens varit som gästningslokal för det ambulerande kungaföljet. (Brink, 1990 s. 58.) Den fråga som inställer sig är om inte godsens

² Det är dessa som i Hälsingland kallas Kungsgårdar.

gavs just med tanke på att locka kungen från centralorten d.v.s. Uppsala och ut i de mera perifera trakterna för att han på ort och ställe skulle förrätta blot till böndernas förmån. En form av decentraliseringsförsök från böndernas sida.

Under förkristen tid fanns inte den typ av uppdelning den nutida betraktaren är van vid mellan religiösa, politiska och juridiska funktioner och då utförde kungen troligen också övriga förrättningar som tillkom ämbetet vid dessa gästningar. Som jämförelse kan anföras det isländska godeämbetet, där goden representerar både världslig och andlig myndighet. Han har förutom den religiösa funktionen även att vara politisk ledare och hålla ting. (Ström, 1985 s. 72.)

3.1 Frö

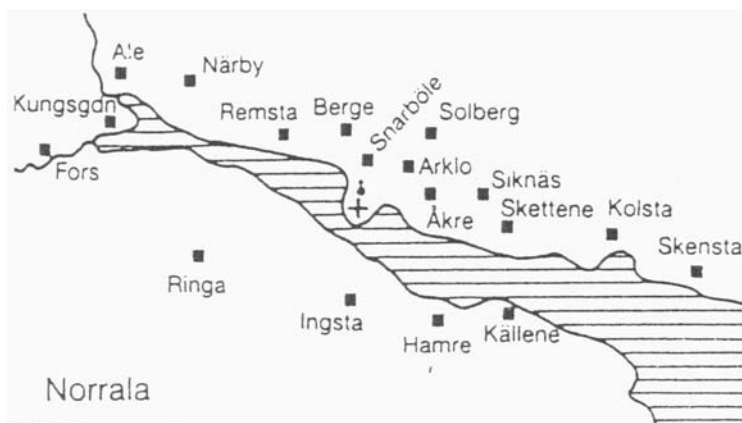
Namnet betyder på fornsvenska herren eller härskaren. Troligen är det inte frågan om ett egennamn utan en täckbeteckning för ett alltför heligt gudanamn som är tabuerat. Det kan vara frågan om ett namn som främst har som funktion att användas i kulten. Kulten har sin starkaste förankring i mälarlandskapen och han menas vara svearnas speciella offergud. (Ström, 1985 s. 175f.) Enligt Ynglingasagan är Frö son till Njord. Han övertog makten över Svearna efter honom och reste hovet i Uppsala. (Snorre, Nordiska kungasagor: 1 s. 32.) Enligt Adam av Bremen sitter han i sällskap med Oden och Tor i det gamla Uppsalatemplet. (Adam av Bremen, Fjärde boken, kap 26.) Det får ses som en bekräftelse på hans betydelse. I Gylfaginning beskriver Snorre honom som den yppersta av asar och han menas råda över jordens växtlighet. Han skall åkallas för goda skördar och även för fred. (Snorres Edda, s. 53.) Ström menar att texterna om Frö förmedlar bilden av främjaren av fruktbarhet såväl med avseende på växtlighet som på djur och människor. Han står också som garant för den samhällseliga freden. (Ström, 1985 s. 176.)

3.2 Alir

Det råder en viss oklarhet om det är Norrala eller Söderala som skall betraktas som bygdens centrum. Möjlighet finns även att dessa både har bildat en gemensam centralortsenhet. De -sta(d) namn som finns här är jämt fördelade mellan Norr- och Söderala (Brink, 1984 s. 49.) och ger ingen ledning med avseende på vilken av orterna som skall ses som centralort. Tittar vi på nu kvarvarande storhögar är övervikten överväldigande för Söderala men går vi tillbaka till Pastorsadjunkten Ekdals uppteckning får vi en jämvikt mellan orterna vad det gäller storhögar.

(Lundell, 2001 s. 18ff.) Runstenarna ger övervikten åt Norrala eftersom fyra stycken finns påträffade där men inga i Söderala. (Åhlén, 1994 s. 33.) Jag kommer på grundval av dessa komponenters fördelning inte att välja en av de två som centralort utan jag väljer att tills vidare betrakta både Norr- och Söderala som centralorter i Alir.

3.2.1 Norrala

Karta från Brink, 1990 s. 357.

Ortnamnen Norr- och Söderala har båda enligt tidiga tolkningar menats innehålla ett utdött ord al motsvarande gotiska "alhs" vilket betyder tempel eller helgedom. Ortnamnselementet förekommer på en del ställen i landet. Brink menar att ortnamnet kan gå tillbaka på ett tidigare namn på Norrån som ligger i byn Ale. Här kom kyrkan att byggas vid kristendomens införande, och därför kan ånamnet vara det primära i Norrala. (Brink, 1984 s. 37f.) Kungsgården ligger på mark som Brink menar tidigare tillhört byn Ale. Denna mark har brutits ur Ale och Kungsgården har fått ge upphov till en egen bya-bildning. Detta Ale har som Kungsgårdsplats fått ge namn åt hela det sydligaste Uppsala öd, Alir. Även sockennamnet Norrala stammar från bynamnet Ale. Dessa namn har således ingen kultisk betydelse. (Brink, 1990b s. 114f.)

Kungsgården ligger alltså i Norrala och där kommer en komponent som ger vid handen att det är Norrala som är centrum. Om Kungsgårdarna hade som primär funktion att vara uppehållsort för det ambulerande kungaföljet³ är det enligt mitt förmenade givet att där faktiskt ägde rum någon form av kult. Den form av kult som ligger närmast till hands att tänka sig under sådana omständigheter är hovkult.⁴ Vidare finns orten Skettene som enligt Brink är att betrakta som ett

³ Se argumentation under rubriken Uppsala öd.

⁴ Se rubriken Hov som kultplats, denna uppsats.

tuna-namn,⁵ således ligger Alirs tunaort i Norrala. Norralas kultplats är troligen Åkre, byn har ett centralt läge och ligger nära kyrkan och därmed kan det räknas ha varit en kultplats av betydelse inom förkristen kultutövning. (Brink, 1994 s. 54.)

3.2.2 Åkern som kultplats

Om vi tittar på åkrar av kultisk karaktär utanför Hälsingland finner vi att det är vanligt att åkern har fått ge namn åt större samhällsenheter. Elias Wessén har iakttagit att heliga åkrar, här är det frågan om åkernamn med teofor förled, har fått ge namn åt både härader och socknar. Åkrarnas kult har således haft stark samfundsbildande karaktär. Det finns en skillnad mellan Uppland och Östergötland - Södermanland, den ligger i faktumet att det bara är i Uppland som åkern fått ge namn åt större enheter än socknar. I det andra fallet har åkern haft sin placering där flera härader har mötts. Åkern har alltså varit en gemensam kultplats för flera betydande orter. (Wessén, 1923 s. 10ff.) Vilka slutsatser vi kan dra av det är oklart. En kultåker bör dock även i Hälsingland ha varit aktuell som samlingspunkt för ett större område. I diskussioner angående kultåkrar har det framkommit att det kan finnas ett samband mellan åkern och en centralort där ortnamnelementet tuna ingår. Lars Hellberg har lagt fram en teori som säger att det i svearnas forntida samhällsorganisation ingår en gemensam kultåker, denna är en central komponent och står ofta i relation till en centralort innehållande ortnamnelementet tuna. (Hellberg, 1986 s. 25f.) I Norrala är det inte heller särdeles långt mellan Åkre och Skettene.

3.2.3 Kulten på åkern

Rit- och kulthandlingar knutna till åkerbruk är något som får förmodas ha förekommit i stort sett överallt där jordbruksverksamhet varit aktuell som betydande för försörjningen. Som exempel kan anföras Frazers redogörelse för en ritualiserad plöjningsakt i Thailand. (Frazer, 1911-12, 3 s. 149.) Även det svenska folkloristiska materialet redovisar en mängd föreställningar och sedvänjor som kan kopplas till sådd och skörd. (Vikstrand, 2001 s. 380f.) Åkern kan utan större tvivel förmodas ha varit en betydande komponent i den fornskandinaviske jordbrukarens försörjning. Därmed bör det vara rimligt att räkna med en betydande ritualisering av arbetet på åkern under förhistorisk tid. De centralt liggande kultåkrarna kan ses som en centraliserad form av de privata riterna på de egna åkrarna. Möjligen kan kultåkrarna ha setts som mera direkt gynnade av en specifik gud. (Vikstrand, s. 381.) Grunden i växtlighetskulten verkar vara idén om ett kultbröllop (hiéros gámos) mellan en

⁵ Se rubriken Lokalisering av central bebyggelseutbredning.

manlig himmels gud och en kvinnlig jordgudinna. Oskar Lundberg refererar till en sedvänja i Sverige som han menar kan minna om tidigare ritualer. Där man vid årets första åskväder skulle vältra sig på marken samtidigt som man uttalar vissa verser exempelvis ”Vi ska rulla så att det blir korn i var grubba”. (Lundberg, 1912 s. 26.) Man har även att räkna med rituella plöjningar, här har inspiration hämtats främst från Litslebyristningen i Tanum. (Vikstrand, 2001 s. 382.) Det som man kan invända är att det är fråga om en hällristning från bronsåldern men den kan ändå sägas öppna för möjligheten av förekomsten av liknande riter även under järnåldern. En diskussion om framförande av gudabilder i procession har länge varit livaktig. Källan är främst Tacitus samt Gunnar Helmings tåt, vidare även det arkeologiska fyndmaterialet bestående av de jylländska Dejbjergvagnarna som uppfattats som processionsvagnar och sannolikt skall så göras. Guden skall då ha färdats runt åkern och växtligheten gynnats. (Vikstrand, 2001 s. 383.)

3.2.4 Nerthus

Nerthus är den gudomlighet som omnämns av den romerske historieskrivaren Tacitus redan omkring 100 e. Kr. som jordens och fruktbarhetens gudinna. Det är hon som är mest aktuell för en diskussion angående processionsvagnar. Hon är en gudinna som dyrkas av alla germanska folk. Det finns en helig lund på en ö i oceanen. Där har man en vagn som gudinnan åker i efter kor. Vagnen är täckt av ett kläde och endast prästen får vidröra den, det är också han som märker att gudinnan är närvarande i vagnen. Han ledsagar henne i djup vördnad och det är frid och fest på de ställen gudinnan besöker. Han återför efter färden gudinnan då hon menas fått nog av samröret med de dödliga. Vagn, täcke och kultbild tvättas av slavar i en avsides sjö. Efter tvätten uppslukar sjön slavarna. (Tacitus, Germania s. 188f.) Med stor sannolikhet dränker man slavarna för att ingen dödlig förutom prästen skall få se gudinnan.

3.2.5 Söderala

Karta från Brink, 1990, s. 356

Som nämnts under rubriken Norrala har tolkning mot kultplats gjort även i fråga om namnet Söderala. Brinks alternativa tolkning i det här fallet pekar mot en tynande sjö vid namn Ålsjön och ortnamnet Ellne som sjön tidigare nådde fram till. (Brink, 1984 s. 38.) I Söderala finns det i likhet med Norrala ett centralt liggande Åkre men till skillnad mot Norrala finns här både ett Hov och ett Valla. Dessa tre byar ligger nära varandra öster om kyrkan. (Brink, 1990 s. 356f.) Grupperingen här kan tyda på att här varit den förkristna kultens samlingsområde. (Brink, 1990 s. 337.) Väster om kyrkan ligger byn Skale och i den byn finns en gård eller ett område vid namn Lunde. Dess läge inte alltför långt ifrån kultcentrat öster om kyrkan ger vid handen att den platsen kan ha varit aktuell som lund i kultisk bemärkelse. (Lundell, 1989 s. 14f.) Det finns en möjlighet menar jag att detta Lunde är den ursprungliga kultplatsen som senare kommit att marginaliseras till förmån för det modernare Hov.

Valla är möjligen den gamla tingsplatsen, det har gjorts gällande att Söderala skulle kunna ha varit tingsplats för Alir. (Lundell, 1989 s. 15.) Genom en karta i Norrländsk uppslagsbok har jag en uppgift om ett Onsäng något Söderut i förhållande till den centrala delen av Söderala, några vidare uppgifter om den platsen har jag ännu inte. Som jämförelse finns det i den nordvästra delen av Alir, Ljusdal också ett Onsäng som i folkmun har fått betydelsen guden Odens äng. Brink varnar där för det svagt belagda mansnamnet Ondin från Jämtland. (Brink, 1984 s. 91.) Någon verkligt bevis huruvida det rör sig om asaguden Oden eller ej i någondera av fallen finns det inte men jag tycker det är intressant att Onsäng finns på mer än ett ställe i Alir.

3.2.6 Oden

Oden är skaparguden som tillsammans med sina bröder Vile och Ve skapat världen av urjätten Ymers kropp. (Snorres edda, s. 38.) Oden får betraktas som vikingatidens huvudgud, han styr gudavärlden som den högste av asar, i Gylfaginning heter det: "Oden är högst och äldst av asarna." (Snorres edda, s. 49.) Han har en komplex karaktär med många aspekter. Den skräckinjagande sidan som präglas av ett mysteriöst majestät har mycket med krig och död att göra. De som faller på slagfältet tillfaller Oden. (Snorres edda, s. 49.) Han vill samla dugliga fallna krigare i Valhall (Snorres edda s. 50.) där de övar stridskonst i väntan på Ragnarök, jordens undergång (Den poetiska eddan, s. 79.) och då bli till användning i striden mot kaosmakterna. (Snorres edda, s. 86.) Han har kunskap om att slå sina fiender med dövhet och blindhet eller göra dem allmänt odugliga för strid. De som har hans gunst kan på motsvarande sätt bli gjorda osårbara. (Snorre, Nordiska kungasagor: 1 s. 29.) Han betraktas ofta som svekfull och menas vända bort från sina gunstlingar förr eller senare. (Den poetiska eddan, s. 113.) Den

tankegången kommer nog ur det faktum att en krigare hur duktig han än må vara, förr eller senare faller i striden. När fallet har kommit har det troligen förklarats med att Oden vänt sig ifrån dem. Det är inte heller konstigt om Oden vill duktiga krigares fall för vad skall han eljest fylla Valhall med.

Oden har också en intellektuell sida, han har hand om runor och han praktiserar skaldekonst och trollkonst. Han är sejdkunnig och han kan skifta hamn och byta utseende hur han vill. Snorre berättar att han syntes fager och ståtlig för sina vänner men kunde i striden se fasansfull ut för sina fiender. Oden förstod sig även på att lägga sina ord så att var och en som hörde på uppfattade allt han sade vara det enda rätta. Det är Oden som infört skaldekonsten och han talar alltid på vers. (Snorre, Nordiska kungasagor: 1 s. 29f.) Oden är sökaren av kunskap framför alla och målet får helga medlen, om kunskapen samlas hos levande eller döda kvittar honom lika. (Snorre, Nordiska kungasagor: 1 s. 30.) Kunskapsivern har vid ett tillfälle gått så pass långt att han hängde sig i världsträdet Yggdrasil för att få visioner. (Den poetiska eddan, s. 70.)

3.2.7 Hov som kultplats

Namnet Hov syftar på hednisk kultplats, ett hov är att betrakta som en helgedom utrustad med ett tempel. Hoven får ses som en senare företeelse i jämförelse med t.ex. Harg⁶ och Lund. (Ström, 1985 s. 78.) Namnet har sina rötter i västnordiskan och förekommer i rikligare utsträckning i Jämtland och Norge. Platser med namnet Hov kan förstås ha varit centralpunkter i sin bygd under förhistorisk tid. (Brink, 1984 s. 102.) De hallar som användes som sakral byggnad kunde vara ett tredje hus vid gården. Frands Herschend tar exempel från Gotland och menar att hallarna förutom rent sakral funktion användes som en samlingsplats avskild från hushållet. De som samlades var en samhällets aristokrati och vid denna mötesplats kunde de odla individualitet och ledarskap. (Herschend, 1993 s. 184f.) Med avseende på mälarområdet vill Vikstrand inte göra sammankoppling mellan Hall och Hov, han menar att Hov avsett en annan sakral byggnad som ligger något avsides i förhållande till gården men ändå har tydlig koppling. (Vikstrand, 2001 s. 271f.)

3.2.8 Kulten vid Hov

För att få en bild av hur kulten vid Hov kunde se ut vänder man sig lämpligen till Snorre Sturlasons litteratur. I Håkon den godes saga finns en beskrivning över hur kulten gick till vid

⁶ Enklare stenhelgedom som vittnar om den ursprungligare utomhuskulten. Senare kom även Hargen att betyda timrad kultbyggnad, troligen då av mindre format. (Ström, 1985 s. 78 och 87.)

ett Hov i Trøndelag. Det som jag menar med kulthandlingar kallas här blotgille och när det skulle hållas blot var alla bönder skyldiga att närvara vid Hovet. De skulle ha med sig förråd i tillräcklig mängd för att de skulle klara sig under hela den period som gillet tog i anspråk. Alla skulle vara med på ölgillet. Det slaktades både hästar och alla slags husdjur. Blodet samlades upp i offerblodsskålar. Och det användes särskilda offerblodskvaster till att stänka omkring blodet. Det stänktes på stallen och väggarna både utvändigt och invändigt. Även människorna bestänktes med blodet. Köttet från det slaktade kokades till mat åt gästerna. I mitten på Hovet, längs med byggnaden skulle det finnas eldstäder med kittlar över. En dryck skulle bäras omkring elden och den som höll gillet, hövdingen skulle signa drycken och blotmaten. Sedan tog skålandet vid, först Odens skål för seger och makt åt kungen och vidare Njords och Frös skål för gott år och fred. Ofta kom därefter den förnämsta skålen och det var även vanligt att skåla för döda och höglagda fränder vilket var en form av minnesskål. (Snorre, Nordiska kungasagor: 1 s. 141f.)

3.2.9 Lunden som kultplats

Lunden får betraktas som ett vittnesbörd om den ursprungligare kulten som förrättades under bar himmel. (Ström, 1985 s. 78.) Lunden har haft en central roll i riten med avseende på överlämnande av offergåvor till gudarna. Lunden är troligen kopplad till den enskilda bebyggelsen. (Vikstrand, 2001 s. 291.) Enligt Adam av Bremens krönika fanns invid hednatemplet i Gamla Uppsala en helig lund. Vid det stora blotet som ägde rum vart nionde år⁷ offrades både hundar och hästar såväl som människor av manligt kön. Dessa offers kroppar hängdes upp i träden i den heliga lunden och träden tänktes få gudomlig kraft överförd genom offren. Vid detta blot sjöngs sånger som Adam anser vara allt för oanständiga att tala om. (Adam av Bremen, Fjärde boken, kap 26-27.) Enligt Britt-Mari Näsström är det offerträdet i lunden som är motsvarigheten till altaret som förekommer exempelvis inom romersk och grekisk religion. Här är den medlande länken mellan gudar och människor under offerhandlingen. Offret i trädet blir ett uttryck för en förnyelse av skapelsen som går tillbaka på det mytologiska urträdet Yggdrasil i egenskap av sammanhållande faktor av det ordnade universum. Samtidigt är offrandet ett uttryck för människornas beroende av och kontakt med gudarna. Således skulle det vara trädet och lunden som är den centrala punkten för den fornnordiska kulten. (Näsström, 2002 s. 114.)

⁷ Eller åttonde beroende på hur man räknar (se Nilsson, 1998 s. 39).

3.2.10 Alir - ett aristokratiskt folkland?

Förutom i Söderala finns det ett Hov även i Arbrå. (Brink, 1984 s. 102.) Intressant att notera är att de två enda tänkbara kultplatserna i Hälsingland som bär namnet Hov ligger i Alir. Vidare är det intressant att Oden förekommer på tre ställen i Hälsingland. Även alla dessa platser är belägna i folklandet Alir. Som jag tidigare nämnt finns Onsäng både i Söderala och i Ljusdal. Förutom dessa finns platsen Onbacken i Bollnäs som grävdes ut 1923. Utgrävningen avslöjade en femskeppig hallbyggnad på en 30x9 meter stor terrass. Väster om det här huset hittades fyra stolphål och utanför dessa en rad av stora block. Enligt Gustaf Hallström som gjorde utgrävningen borde anläggningarna härröra ifrån ett eller flera hus och dess längd skulle då ha uppgått till 40 meter. (Liedgren, 1981 s. 50.)

Faktumet att Odens namn kan uttydas ur tre ortnamn är intressant eftersom man nog får förknippa dyrkan av Oden med sin komplexa karaktär med aristokratin. Då skålandet vid Hovet ägde rum kom skålen för Oden först. (Snorre, Nordiska kungasagor: 1 s. 142.) Det tyder på att Oden var den betydelsefullaste guden inom aristokratin. Jag menar att förekomsten av Oden och förekomsten av Hov kan tyda på att det i Alir fanns en annan form av aristokrati än i de andra Hälsingska folklanden.

3.3 Sunded

Med ledning av ortnamnen, runstenarna och storhögarna blir det naturligast att betrakta Hög och Tuna som centralorter i Sunded. På samma sätt som jag valt att inte utse Norr- eller Söderala till centralort i Alir utan betrakta båda som centralorter, kommer jag här att se både Hög och Tuna som centralorter.

3.3.1 Hög

Karta från Brink, 1990 s. 357.

Det som utmärker centrala hög är de tre centralt liggande storhögarna. (Se rubriken Lokalisering av central bebyggelseutbredning.) Det nuvarande sockennamnet Hög får betraktas som en senare skapelse och namnet Hög får förstås som från början åsyftande själva Kungshögen. Platsen omkring Kungshögen bör ha varit territoriets samlingsplats och tingsplats. (Brink, 1990 s. 272ff.)

Uppfattningen att här har varit tingsplats blir åtskilligt hjälpt av den s.k. Forsaringen. Det är enligt Brink och senaste forskning att betrakta som en edsring från 800-talet och menar Brink, kan vara nordens äldsta lagbud. (Brink, Forsaringen s. 42.) Om edsgång och därmed tillhöriga ringar kan man läsa i exempelvis den isländska sagan om Viga-glum. Han försöker svära sig fri ifrån ansvaret för ett dråp. Det sker genom att Viga-glum håller handen på en tempelring som är indränkt i offerdjurets blod. I och med att han svor falskt hade han förverkat stödet från den gud han var hovgode för och hans kedja av framgång var därmed bruten. Han döms vid tinget och förlorar egendom och ämbete. (Ström s. 73.) Sundeds Kungsgård ligger i Hög och det Uppsala öd som refereras till i Hälsingelagen (Holmbäck och Wessén, 1940 s. 293.) har antagligen legat här.

3.3.2 Fröland

Det ortnamn som vid en första anblick främst förknippas med den forntida tron i Hög är Fröland. Det har förekommit en diskussion angående namn med efterleden -land(a), att den skulle kunna stå för betydelsen mark anslagen åt en guds kult. Vad det gäller Fröland menar Brink att det troliga är att förleden står i betydelsen bördig mark men lämnar öppet för att det syftar på gudinnan Fröja. Det kan vara intressant för helhetsförståelsen att det finns ett Fröland även i Rogsta socken som inte ligger allt för perifert i samma folkland. (Brink, 1984 s. 67.) En diskussion har förekommit angående om gudinnenamn överhuvudtaget existerar i ortnamnen i Sverige. (Vikstrand, 2001 s. 90.) Lennart Elmevik har med avseende på Fröja menat att hon inte finns med i ortnamnen. De ortnamn som innehåller det namnelement som tolkats som Fröja syftar uteslutande på fröd i bemärkelsen grobar eller fruktsam. Men enligt Vikstrand kan man inte räkna bort möjligheten att gudinnan Fröja i vissa lägen är den som avses. (Vikstrand, 2001 s. 92.) I Vikstrands avhandling saknas oturligt nog efterleden -land(a) helt bland de ortnamn som kan vara aktuella som bärare av Fröja i förleden. Således får vi i det specifika fallet här ingen ledning. Enligt min mening behöver inte det ena utesluta det andra. Varför skulle det per automatik finnas någon motsättning mellan Fröland i betydelsen bördig mark kontra mark vigd åt Fröja? Den forntida bonden kanske helt enkelt såg att marken är bördig här

och gjorde det kalla konstaterandet, ”marken här är bördig, alltså är Fröja verksam här”. Huruvida det förekom någon aktiv kultutövning här är emellertid osäkert. Det finns dock den möjligheten att orter med efterleden -land(a) under förutsättning att förleden är teofor kan likställas med kultåkrar menar jag.

3.3.3 Fröja

Fröja är Frös kvinnliga motsvarighet och tvillingsyster. (Snorres edda, s. 53.) Hon har varit föremål för dyrkan över hela Skandinavien och hennes popularitet är fullt jämförbar med broderns. Som varande den stora fruktbarhetsgudinnan under vikingatiden är hon fullkomligt likvärdig med den tidigare folkvandringstidens fruktbarhetsgudinna Nerthus. Frågan är om det inte är samma gudom och endast namnet är nytt. (Ström, 1985 s. 181.) Som kvinnlig fruktbarhetsgudinna karaktäriseras Fröja av amorös vidlyftighet och hon betraktas som erotiskt omätlig. (Den poetiska eddan, s. 114; Snorres edda, s. 54.) Det är ett mytiskt mönster som är återkommande då det gäller kvinnliga fruktbarhetsgudinnor.

Slagfältets byten delas mellan Oden och Fröja. (Den poetiska eddan, s. 84; Snorres edda, s. 53.) Hon är även Odens mentor med avseende på sejdkonsten som Oden anses vara en mästare i. Således är Fröja att betrakta som särdeles kunnig i sejd. (Snorre, Nordiska kungasagor: 1 s. 27.) Hennes makt spänner över ett brett område och hon har inflytande över liv och död såväl som kärlek och kamp. Naturligtvis styr hon även över fruktbarhet och svart magi. (Ström, 1985 s. 182f.) Jättarnas stora åtrå till och försök att röva bort Fröja är ett återkommande tema i myterna. (Den poetiska eddan, s. 122; Snorres edda, s. 67.) Det kan förstås som kaosmakternas försök att beröva människorna den kosmiska ordningen genom att förhindra fruktbarhetens återvändande efter vinterns frånvaro av växtlighet. (Ström, 1985 s. 184.) Människooffer är inte främmande i Fröjakulten och koppling kan märkas även här till den äldre sydsandinaviska Nerthuskulten och de snarade mosslik som sammanfaller med den. (Ström, 1985 s. 183.)

3.3.4 Åsak

Byn Åsak har ett centralt läge i Hög, namnet kan mycket väl tillhöra den typ av åker-namn som är av betydande ålder. Namnet bör ursprungligen ha varit Asaker men undergått den språkliga förändringen som är förekommande i Hälsingland. Nämligen att ändelsen -er har fallit bort. Brink menar att de äldsta åkernamnen i landskapet förefaller vara av kultisk karaktär. Han undantar dock Åsak och menar att betydelsen här är klar genom att Åsak ligger på en markant åsbildning. Namnet får då betydelsen åkern som ligger på åsen. (Brink, 1984 s. 66.) Det är högst

troligt att Brink har gjort en korrekt bedömning. Men med tanke på byns läge i förhållande till omgivningen väljer jag ändå att presentera ett i mitt tycke spännande alternativ.

Vad det gäller västsvenska Åsaka-namn har en tolkning gjord som innebär att de innehåller termen asak. Ordet menas vara en sammansättning av as och åkande, alltså syftande på gudens färd. Namnen ska då syfta på övernattningsställen för guden vid rituella rundfärder. (Armini, 1948 s. 74ff) Den här tolkningen är omstridd och har inte fått stå oemotsagd. Etymologin är ifrågasatt av Lennart Elmevik (1985). Men det vore intressant om Åsak i Hög skulle kunna ha den betydelse som Armini menat angående Västsverige. Eftersom det i närhet till Åsak finns både Fröland, ett i Hög och ett i Rogsta samt även ett Ullsäter i Tuna. Då skulle Åsak kunna vara viloställe för guden Ull vid sin färd till Fröja. Ull i bemärkelsen himmels gud och Fröja i bemärkelsen fruktbarhetsgudinna och då ligger det nära till hands med ett gudomligt äktenskap (hiéros gámos).⁸

3.3.5 Kult vid Kungshögen

Vi har redan varit inne på Forsaringens betydelse vid tinget men vad vi måste hålla i minnet är att ting och kult inte helt kan åtskiljas från varandra. Då ringeder avlades gjordes detta i gudarnas namn. Sålunda var alltså tingssammankomster och edsavläggelser i sig av sakral karaktär. Enligt äldre Västgötalagen insattes gudarna i ederna för att garantera sanningshalten. I Kvädet om Atle finns exempel på eder svurna vid Ulls ring. (Den poetiska eddan s. 268.) Det är således inte främmande att betrakta tingssammankomster som delvis kultiska i sig. Att jag skriver delvis beror på att vi i USA i denna dag har ett liknande förfarande i domstolarna. Där svär man med handen på Bibeln eden: "I promise to tell the truth, the whole truth and nothing but the truth so help me God." Men ger det oss verkligen anledning att betrakta det amerikanska domstolsväsendet som kultiskt? Därför gör jag här en liten reservation. Emellertid är högen i första hand en gravsättning⁹ men eftersom det i den forna nordbons föreställningsvärld ingick en tanke på möjlighet till kontakt med den döde är besökande av högen och dess invånare att betrakta som en kulthandling. I Nials saga finns ett exempel som visar på detta tänkesätt: Høgne och Skarpheden är en kväll vid den döde Gunnars hög och det syns dem som om högen är öppen. De ser Gunnar sitta däri med glädjestrålade ansikte och se mot månen. Dessutom hörde de tydligt hur han kvad en visa. (Fornnordiska sagor, 1983 s. 194.) Även i Hervors och

⁸ Se Kulten på Åkern, denna uppsats.

Heidreks saga finns en liknande berättelse. Här vill Hervard till varje pris besöka Hjorwards högar. Hon går fram till högarna och när solen sjunkit blir det ett väldigt dån. Eldar flammar upp runt högarna och högarnas invånare materialiseras utanför och det är möjligt för henne att föra samtal med dem. (Fornnordiska sagor, 1983 s. 34.) Det här är den typ av berättelser som ger skäl att tänka sig att de gamla Högsborna måhända på liknande sätt besökte sina högar och fick visioner eller åtminstone tänkte sig att de skulle få visioner. I Egil Skallagrimssons saga berättas att en man vid namn Herlaug tillsammans med elva män går in i en hög som de byggt på i tre år varpå högen sluter sig. (Egil Skallagrimssons saga, s. 5.) Om det här är en poetisk omskrivning av ett kollektivt självmord eller en religio/magisk föreställning angående högen kan jag inte bestämt uttala mig om. Den föreställning som ligger till grund hos berättaren är dock utan tvivel att högen har en kosmisk dimension. I sagorna förekommer det även att man sitter på föfädernas högar. Exempelvis i Fritjof den djärves saga drar Fritjof åstad på friarfärd. Han skall fria till en kungadotter och när han kommer fram sitter kungarna på sin faders hög. (Fornnordiska sagor, 1983 s. 54.) Han får avslag med motiveringen att dottern inte kan ges åt en man utan värdighet. (Fornnordiska sagor, 1983 s. 56.) Här kan man se ätten som maktlegitimerande faktor. Sigurd hade ingen värdighet, ingen ätt att referera till och därmed ingen möjlighet att öka kungens makt. Således var han ett dåligt gifte. Kungarnas högsittning kan ses som en maktdemonstration, genom att sitta på fädernas högar markerar man sin position som maktfaktor. Det är inte helt otroligt att sådana maktdemonstrationer ägde rum även på Kungshögen.

Det ligger närmast till hands att tänka menar jag att de centrala kultutövningarna var förlagda till tingsplatsen, det vill säga vid Kungshögen. Troligen bör det då ha varit frågan om traditionell utomhuskult. Således torde det vara riktigt att söka lund och harg i Kungshögens nära omgivning.

Kyrkobalkens första flock i Hälsingelagen säger att: ”Ingen skall blota åt avgudar, och ingen skall tro på lundar eller på stenar.” (Holmbäck och Wessén, 1940 s. 264.) Eftersom de kultplatser som uttryckligen förbjuds här är lundar och stenar (harg) kan vi anta att då ingenting tyder på andra alternativ är det dessa som är troliga som kultplatser. Om man stiftar lag, stiftar man antagligen mot det problem som är av störst betydelse och omfattning. I likhet med

⁹ Gravställningar och gravskick kan betraktas som en del av kulturen. Men eftersom dessa i sig bär en djup komplexitet och tarvar ingående beskrivningar väljer jag att bryta ut dessa ur diskussionen och inte gå på djupet i den frågeställningen.

Kungsgården i Norrala menar jag att inomhuskult ägde rum även på Kungsgården här. Att det inte finns något förbud mot blot inomhus av karaktären hovkult är inte förvånande. En lag skriven i den riktningen hade varit ett veritabelt skott mot kungamakten eftersom hovkulten till stor del förknippades med kungamakten. Troligen var hovkulten som fenomen till största delen också försvunnen i och med kungens övergång till Kristendomen. Således utgjorde den inget hot mot kungens makt. Religionens mera ursprungliga och folkligare variant var antagligen mera livskraftig och utgjorde måhända vid Hälsingelagens skrivande fortfarande ett problem.

3.3.6 Tuna

Karta från Brink, 1990, s. 357

Tuna (Hälsingtuna) är Sundedes Tuna¹⁰ ort. Tuna är ursprungligen namnet på Tunbyn men vid sockenbildningen kom Tuna att avse hela socknen och det tidigare Tuna fick tillägget byn. (Brink, 1990 s. 345.) Här ligger den ansenliga försvarsanläggningen Tunaborg. Det som först kommer en i sinnet vid tanken på fornborgar är att det är frågan om tillflykts- och försvarsborgar. Evert Baudou väcker frågan om det inte i det här fallet var frågan om ”i första hand ett herresäte som anlagts av en mäktig bonde- och herresläkt för att behärska det centrala Sunded”. (Baudou, 1981 s. 75.) Möjligheten till detta grundar han på dess speciella läge och på att arkeologiska undersökningar i södra Sverige gett vid handen att fornborgar kunnat ha skiftande funktioner. (Baudou, 1981 s. 74.) För att kunna fastställa hur det förhöll sig med de faktiska förhållandena angående Tunaborg behövs det grundliga arkeologiska undersökningar av borgen. (Baudou, 1981 s. 75.) Frågeställningen är intressant för vårt vidkommande menar jag. Om denna Baudous spekulering skulle visa sig hålla måttet har vi att beakta möjligheten av

¹⁰ Se rubriken Lokalisering av central bebyggelseutbredning.

en aristokratisk ätt med säte på Tunaborg. I det läget är det inte främmande om man inom dess murar har att söka en hovkult.

3.3.7 Ullsätter

I Tuna finns det enda ortnamn i Hälsingland där asaguden Ull uppträder. Enligt Brink är bebyggelsen vid säter-orterna tidsmässigt att förlägga till perioden vikingatid och äldre medeltid. (Brink, 1984 s. 74f.) När Ullsätter blev bebyggt kan jag omöjligen svara på men att platsnamnet, om namnet verkligen avspeglar asaguden Ull, är snarare vikingatida än medeltida är en sak som är säker. Och i så fall snarast tidig vikingatid, av respekt för Stefan Brinks forskning vill jag inte påstå att platsen fått sitt namn ännu tidigare. Enligt Ström (1985, s. 131f.) är dock Ulls glansperiod att förlägga till ett skede före vikingatiden eftersom de teofora ortnamnen talar för att han varit en betydande gudom medan han i de senhedniska källorna intar en biroll. Jag menar att det är konstigt om man ger en plats namn efter en bifigur. Därför borde antingen ortnamnet ha en högre ålder än Brink menar eller också behöll Ull sin starka ställning längre i Tuna än vad som är fallet i källorna. Det vore intressant att veta i vilken guds namn eder svors vid Forsaringen. Om ederna svors i Ulls namn är det inte konstigt att det i närheten av ringens hemvist finns en ort med namnet Ullsätter.

3.3.8 Ull

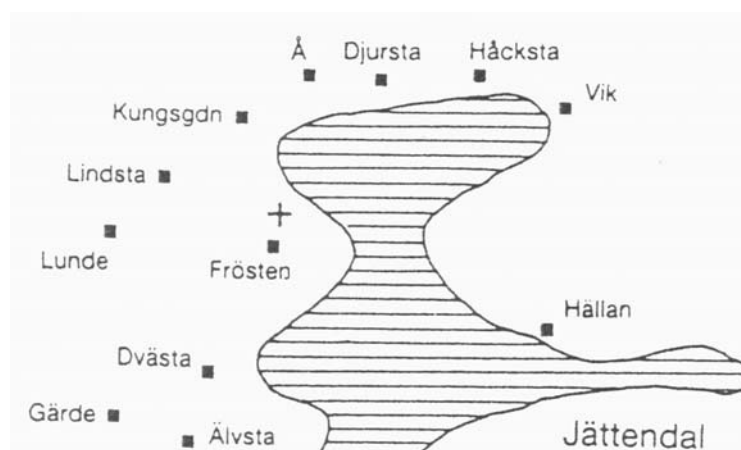
Har en gång varit huvudgud i vissa delar av Norden. Kan troligen ursprungligen ha uppfattats som en personifikation av himmelen. (Ström, 1985 s. 131.) Det har svurits på ring i Ulls namn, således har han varit av intresse vid rättsskipning. (Den poetiska eddan, s. 268.) Himmelsgudar, vilket vi får mena Ull vara ett exempel på, är vanliga som värnare av rättsordning i många religioner. (Ström, 1985 s. 131.) I Skaldskaparmal är han en av de tolv dömande. (Snorres edda, s. 93.) Han kallas: "... skidasen, bågasen, jaktasen eller sköldasen." (Snorres edda, s. 115.) Han är alltså en överman i bågskytte och skidlöpning, utmärkt krigare och därför lämplig att åkalla vid krig. (Snorres edda, s. 56.) Krigare kallas också i Skaldskaparmal för Ulls skeppsmän. (Snorres edda, s. 106.) I myterna har Ull sin boning i Ydala (idegranslunden) och eftersom bågen är hans attribut ligger det nära till hands eftersom de bästa bågarna i forntid tillverkades av idegran. (Den poetiska eddan, s. 83; Ström, 1985 s. 132.) Det träd som fanns vid det hedniska templet i Uppsala och beskrivs som evigt grönskande menas av många forskare ha varit en idegran. I sådant fall har vi där en koppling till Ull. Ortnamnen i Uppsala-trakten vittnar i vilket fall som helst om omfattande kult riktad mot honom. Ull menas tillhöra ett äldre namnskick som går tillbaka på ett äldre före vikingatiden liggande skede och då skall han ha

varit som intressantast och i högsta grad föremål för kultutövning. De yngre vikingatida gudarna har efterhand kommit att ta över som betydande kultobjekt och huvudgudar. (Ström, 1985 s. 132.)

3.3.9 Vi

Termen Vi är en av de vanligaste beteckningarna för helgedom och ordet hör samman med verbet vigja det vill säga inviga eller helga. Ett Vi är således en plats helgad åt en gudom. Ordet Vi ger inte någon ledning med avseende på hur kultplatsen skulle ha sett ut, det får således förstås som en beteckning av helgedom mera allmängiltigt. Det är vanligt med Vi som efterled i teofora sammansättningar. (Ström, 1985 s. 78.) Det är troligt att Ström utgår från förhållanden i södra Sverige eftersom det enligt Per Vikstrands avhandling är ovanligt med enkla Vi i Mälardalen men vanligt i Norrland. (Vikstrand, 2001 s. 302.) Enligt Näsström har det förekommit en tolkning mot "tempel" även angående termerna Vi och Vé. Hon poängterar dock att det i sådana fall måste röra sig om småskaliga byggnader eller bara något som påminner om gudomlighetens närvaro. (Näsström, 2002 s. 135f.) I Hälsingland saknas det helt Vi med teofora förleder och det är uteslutande frågan om enkla Vi. Dessa enkla Vi är de i särklass vanligaste kultplatsindikerande ortnamnen i landskapet som varande fem till antalet varav ett i Tuna. (Brink, 1984 s. 102.) Det här är med stor sannolikhet Tunas centrala kultplats och eftersom det inte finns något som tyder på någon kultbyggnad här var det troligen fråga om den ursprungligare utomhuskulten.

3.4 Nordanstig

Karta från Brink, 1990 s. 356.

Nordanstig är det nordligaste folklandet i Hälsingland som har menats tillhörigt Uppsala öd. Här råder inte på samma sätt som i de övriga två folklandens fall någon större konflikt med avseende på att utse centralort. De fakta som finns här leder mot Jättendal. Vattennivån gick under järnåldern upp till centrala Jättendal enligt karta hos Brink. (1984 s. 19 eller 1990 s. 356.) Storhögarna är flest här även om också Bergsjö ser ut att ha varit en betydande bygd under järnåldern. (Lundell, 2001 s. 30.) Vad det gäller runstenar är läget något problematiskt eftersom det endast finns en runsten i hela Nordanstig, den finns emellertid i Jättendal. (Åhlén, 1994 s. 33.)

3.4.1 Frösten

Ett intressant förhållande i Jättendal är att Kungsgården ligger i bygdens tuna-ort nämligen Frösten. Där har också kyrkan kommit att få sin placering varför Frösten i modernare tider stundom omnämns som Jättendals kyrkby. Frösten är den enda Hälsingska tuna-orten med teofor förled. (Brink, 1984 s. 59f.) Under rubriken ”Lokalisering av central bebyggelseutbredning” har jag visat på olika tolkningsförslag angående tuna-namnens betydelse och tolkningsförslaget kultplats finns. Då blir det frestande att visa på möjligheten att Frösten skulle kunna vara Frös kultplats. Eller enligt förslaget inhägnat område, det inhägnade området helgat åt Frö. Eftersom det också har föreslagits att tuna-orterna skulle kunna ha haft någon judiciell eller annan funktion för överheten menar jag att en trolig förklaring skulle kunna vara att platsen Frösten hade någon sådan funktion. Men att platsen var ett kombinerat funktionskomplex för både överhetens maktutövning, tingsutövning samt också någon form av kultplats. Kulten riktades då främst till guden Frö. Alternativt kan gudanamnet i fallet avspegla ett helgande av maktutövning och tingsförhandlingar. Ett i mitt tycke troligt alternativ är att kulten och i sådana fall är det frågan om hovkult ägde rum på själva Kungsgården. Här övade kungens maktelit sina kulthandlingar.

3.4.2 Lunde

Något västerut i förhållande till Frösten och Kungsgården ligger Lunde. Med tanke på dess placering är det värt att pröva möjligheten att här är frågan om en lund i kultisk bemärkelse. Alltså vittnar ortnamnet om en förkristen helig lund. (Brink, 1994 s. 58.) Det här är Jättendals centrala kultplats med avseende på den ursprungligare utomhuskulten. Förmodligen ägde kult rum här innan makteliten flyttade in i Kungsgården. Möjligen har utomhuskulten vid Lunde övergivits för den modernare Hovkulten vid Kungsgården. Men ett trovärdigt alternativ menar jag är att Lunde kom att kvarstå som kultplats med avseende på överlämnande av offer. För den

mindre bemedlade allmogen kom troligen lunden att fortfara som exklusiv kultplats även efter det att eliten flyttat inomhus. Det förefaller omöjligt att tänka sig allmogen öva kult innanför Kungsgårdens väggar.

3.4.3 Hällan

Hällan (Hellelandh 1535, Helgelandh 1543) i Jättendal är ett namn som måste tas i beaktande som tänkbar plats i sammanhanget. Det finns ingen berghäll eller något som kan ge vid handen att det här skulle röra sig om ett naturrelaterat namn. Därför är det troligt att platsnamnet går tillbaka på ordet helig. Som jämförelse kan dras platsnamnet Helgo som finns belagt på ett flertal ställen. Således har platsen på något sätt varit helgad. Förslag finns angivna angående handelsfrid eller ledungsfrid. Fornfynd har gjort i form av spännen som är möjliga att datera till folkvandringstiden (400-550). (Brink, 1984 s. 68.) Eftersom det med relativ enkelhet går att konstatera att religionen var en del av den aktiva vardagen. Blir det naturligt att förstå att om en plats på något vis varit helig så har närvaro på platsen också givit upphov till någon form av kult. Vikstrand ger exempel från sitt undersökningsområde där Helgo i Ekerö verkar ha varit en del av ett centralortskomplex. Här skall ha varit "... ett produktions- och redistributionscentrum med vidsträckta kontakter. (Vikstrand, 2001 s. 238.) Vid denna Helgö-lokal har påträffats både guldgubbar och även arkeologiskt material som visar på att här har funnits en hallbyggnad. Det finns härdgropar som visar på möjlighet av rituell matlagning. Detta Helgo har sålunda varit platsen för en Hovkult. (Vikstrand, 2001 s. 242f.) Vikstrand menar vidare om en annan Helgö-lokal i sitt undersökningsområde att om den gräns där ledungsrätten börjar gälla passeras är inträdet på det området en så pass viktig passage att den måste ha givit upphov till någon form av ritual. (Vikstrand, 2001, s. 252.) Det ges exempel på att Helgö-lokal er kan ha varit kult, handels eller tingsplatser. I några fall kan det röra sig om noanamn¹¹ för platser som varit farliga att passera för sjöfarare eller platser där fiske- eller väderoffer utförts. (Vikstrand, 2001 s. 239.) Det är svårt att ha någon fast uppfattning angående vår lokala kontext men det får ses som otroligt om inte någon form av kulthandlingar ägde rum även här.

¹¹ Namn som används i stället för det verkliga namnet då detta är för tabuerat att uttala.

4. Sammanfattande diskussion

Uppsatsens intentioner har varit att belysa förkristna kultplatser i Hälsingland och söka svara på frågorna:

- Var ägde den förkristna kulturen rum?
- Hur gick kultutövningen till på dessa platser?
- I vilket förhållande stod den världsliga makten och religionen till varandra?

Undersökningen har begränsats till Norr-, Söderala, Hög och Tuna samt Jättendal. Dessa betraktas som de mest centrala delarna av de större bebyggelseorter som menas varit rådande under yngre järnåldern.

Man kan utan större svårighet se att traditionell utomhuskultur funnits inom samtliga undersökningsområden. Kulturen får antas på dessa platser ha letts av den något mera lokale stormannen/goden. Den form av kult som bedrevs torde ha varit av någorlunda likartad karaktär oberoende av plats. Vad man med fördel bör hålla åtskilt angående utomhuskultur är dels, offerande och överlämnande vid Hargar och Lundar som kan visa på ett mera religiöst tänkande i modern bemärkelse. Där kan skönjas en ödmjukare och mera underkastande bön om nåd inför gudamakterna. Medan exempelvis processioner på kultåkrar i mitt tycke vittnar om ett försök till betvingande av makterna, alltså närmar man sig här magins område. Förfäderskultur vid högar visar på ett behov av ättens stärkande och då är vi inne på ättensamhällets legitimering av makt.

Angående kungamakten kan antas att om de tre Uppsala öd hade sin tillkomst under förkristen tid vilket jag menar det finns skäl att anta, då bedrevs det med stor sannolikhet hovkultur inom Kungsgårdarnas väggar. Denna hovkultur utgick under dylika förhållanden ifrån Uppsalakungen. Det vill säga kulturen utfördes av kungen eller möjligen av dennes ställföreträdare och detta legitimerade kungens makt, såväl den andliga som den världsliga. Ett intressant spørsmål i sammanhanget är om det bedrevs hovkultur utgående ifrån andra maktfaktorer än Uppsalakungen.

Jag väljer att börja diskussionen i Jättendal och här framstår det som om trakten är tämligen genomcentraliserad. Det finns inget som tyder på hovkultur utanför Kungsgården och därigenom syns det som att här är hovkultur något som är exklusivt förbehållet kungen. Den enda platsen något utanför ramen är Hällan.¹² Visserligen har Vikstrand pekat på Helgö-lokaler med

¹² Se rubriken Hällan.

bedrivande av hovkult men uppgifterna om vår lokala kontext ger inte anledning till slutsatser i den riktningen. Går vi till det centrala Sunded verkar det även i Hög vara Kungsgården som är möjlig plats för hovkult. Om vi med avseende på Tunaborg i Tuna anknyter till Evert Baudous spekulation har vi här möjlighet till hovkult utanför Kungsgården som ligger i Hög.¹³ Tuna är dock en tuna-ort och om dessa är att betrakta som administrativa centra för en centralmakt, syns det troligast att den eventuelle stormannen på Tunaborg är lojal mot centralmakten.

Det intressantaste området för en maktdiskussion menar jag är Alir och där Norr- och Söderala. Det finns en problematik knuten till frågan angående det sydligaste Uppsala öd om detta var Norr- eller Söderala. Den plats som kallas Kungsgården finns i Norrala, så är också fallet med Alirs tunaort. Men är det verkligen Norrala som är det Uppsala öd längst i söder som refereras till i Hälsingelagen. (Holmbäck och Wéssen, 1940 s. 293.) Ortnamnen ger vid handen att Söderala är att betrakta som ett centralortskomplex av större dignitet än Norrala. Dessutom menas det ha hållits ting i Söderala. (Holmbäck och Wéssen, 1940 s. XLVII.) Lundell menar att detta ting kan ha ägt rum vid någon av Söderalas storhögar och att det kanske är i dessa trakter Hälsinglands södra Uppsala öd ska sökas. (Lundell, 1989 s. 15.) Men då kvarstår problematiken varför namnet Kungsgården finns representerat i Norrala. Något entydigt svar på den frågan kan jag inte prestera utan vad det blir frågan om är i mitt tycke någorlunda rimliga hypoteser. Dessa får ses som förslag för framtida forskning att söka verifiera. Ett alternativ kan vara att Uppsala öd godset ursprungligen låg i Söderala men att någonting hände mellan den lokale stormannen och kungen som ledde till kungens nederlag och att denne tvingades retirera och upprätta ett alternativt centrum i Norrala. Detta kan men behöver inte vara ett stridigt mellanhavande utan det räcker med brist på behov av kungen från den lokale stormannens sida. Makt och möjligheter till maktutövning kan bygga både på beroende ifrån någondera eller båda parter sida eller möjlighet till betvingande från någon sida. Alltså om den lokale stormannen blivit tillräcklig mäktig för att kunna upprätthålla sin position på egen hand eller om han knutit andra allianser behöver han inte längre kungen. Har han dessutom tillräcklig makt att betvinga kungen tvingas denne retirera. Ett annat alternativ är att Kungsgården redan från början anlades i Norrala. Kanske en lokal mäktig ätt som hade bindningar åt andra håll eller tillräcklig makt själv redan satt i Söderala och kungens enda alternativ att betvinga bygden var att upprätta ett eget centrum redan vid anläggandet av Uppsala öd komplexet.

¹³ Se rubriken Tuna.

Under rubriken Uppsala öd har jag tagit upp Olof Sundqvists diskussion om Uppsala öd som ett redistributionssystem (Sundqvist, 2002 s. 205.) samt Stefan Brinks resonemang om Kungsgårdarna som gåvor till Uppsalakungen. (Brink, 1990 s. 57.) Utifrån dessa resonemang skulle man kunna tänka sig att den hierarkiskt något lägre stående bondebefolkningen behövde beskydd mot stormannen i Söderala och skänkte Kungsgården i Norrala till Uppsalakungen för att komma under dennes hägn.

Enligt Hakon den godes saga (Snorre, Nordiska kungasagor: 1 s. 140.) lydde de ”hälsingar som var uppvuxna norr om Kjölen” under norsk överhöghet. Det framstår som att människor hade stora möjligheter att knyta sig till valfri härskare utan större beroende av bostadsort. Jag menar att Snorres kännedom om Nordens vikingatida förhållanden borgar för att hans uttalande kan appliceras på ett principiellt plan även om det kan vara berättigat med försiktighet i specifika fall. Således bekräftar berättelsen möjligheten att sympatier inte med nödvändighet måste vara riktade åt ett specifikt håll. Därför kan man tänka sig menar jag att Hälsingland kanske inte i sin helhet låg under Uppsalas överhöghet speciellt tidigt. De områden som låg under Uppsala öd godsens styre kanske var mera begränsade under vikingatid. De kanske kom att uppta hela landskapet först efter Kristendomens införande.¹⁴ De trakter som ligger perifert i förhållande till Kungsgårdarna kan således ha varit präglade av stort självstyre eller möjligen haft sympatierna riktade åt annat håll. Där har Uppsalakungen således inte heller haft något inflytande med avseende på kulturen.

¹⁴ Jmf. Tredingsindelning i Brink, 1984 s. 26.

Bibliografi

Källor

Adam av Bremen. *Historien om Hamburgstiftet och dess biskopar*. Stockholm. 1984.

Den poetiska eddan. Översättn. Björn Collinder. WSOY Juva: Forum. 1993.

Egil Skallagrimssons och Gunnlaug Ormtungas sagor. Översättn. Hjalmar Alving. Stockholm: Fabel bokförlag. 1993.

Formnordiska sagor. Bearbetning: A. Ekerman. Uddevalla: Niloe. 1983.

Snorre Sturluson. *Snorres edda*. Stockholm: Fabel bokförlag. 1997.

Snorre Sturluson. *Nordiska kungasagor Del 1. Från Ynglingasagan till Olav Tryggvasons saga*. Stockholm: Fabel bokförlag. 1991.

Tacitus. *Mindre skrifter; Dialogus de oratoribus, agricola och germania*. Stockholm: P. A. Norstedt & Söners Förlag. 1929.

Litteratur

Armini, H. (1948). *Ett par svenska ortnamn belysta av Tacitus och Iordanes*. I: ANF 63.

Baudou, E. (1974). *Fornlämningar: Markvårdande Fornlämningar i Gävleborgs län/D 1-2*. Gävle: Gästrike-Hälsinge Hembygdsförbund.

Baudou, E. (1981). *Tunaborg: Tillflyktsborg eller herresäte? I: Gårdar, borgar och hamnar i det äldsta Hälsingland*. Red: Gösta Skoglund. Umeå: Gösta Skoglund. 1981.

Brink, S. *Forsaringen - Nordens äldsta lagbud*. Uppsala Universitet: Arkeologibiblioteket.

Brink, S. (1984). *Ortnamn i Hälsingland*. Stockholm: AWE/GEBER.

Brink, S. (1990). *Sockenbildning och sockennamn; studier i äldre territoriell indelning i Norden*. Uppsala: Almqvist & Wiksell International.

Brink, S. (1990b). *Har vi haft ett kultiskt *Al i Norden?* I: Sakrale Navne, rapport fra NORNA's sekstende symposium i Gilleleje. Red: Gillian Fellows-Jensen och Bente Holmberg. NORNA: 1990.

Brink, S. (1994). *Hälsinglands äldre bebyggelsenamn*. I: Bebyggelsehistorisk tidskrift Nr 27 1994; Hälsinglands bebyggelse före 1600. Stockholm: Föreningen Bebyggelsehistorisk tidskrift.

Elmevik, L. (1985). *Åsaka*. I: NoB 73.

Frazer, J. G. (1911-12). *The golden bough. A study in magic and religion*. 1-3. London: 3. ed.

Hellberg, L. (1986). *"Ingefreds sten" och häradsindelningen på Öland*. I: Festschrift für Oskar Bandle.

Herschend, F. (1993). *The origin of the hall in southern Scandinavia*. I: Tor 25.

Holmbäck, Å. och Wessén, E. (1940). *Svenska landskapslagar; Södermannalagen och Hälsingelagen*. Stockholm: Hugo Gebers Förlag.

Liedgren, L. (1981). *Järnåldergårdar i Hälsingland*. I: Gårdar, borgar och hamnar i det äldsta Hälsingland. Red: Gösta Skoglund. Umeå: Gösta Skoglund. 1981.

Ljungberg, H. (1980). *Röde Orm och Vite Krist; Studier till Sveriges kristnande*. Stockholm: Proprius förlag.

Lundberg, O. (1912). *Härnevi och därmed sammanhängande ortnamn. Om nordisk fruktbarhetskult*. I: Lundberg, O. & Sperber, H. (1912). Härnevi. Uppsala: Meddelanden från Nordiska seminariet 4. Uppsala universitets årsskrift 1911. Filosofi, språkvetenskap och historiska vetenskaper 3.

Lundell, J. (1989). *Hälsinglands "gillen" - Om medeltida gillen och förkristna kult- eller tingsplatser*. I: Meddelanden från Hälsinglands museum 1989. Hudiksvall: Stiftelsen Hälsinglands museum.

Lundell, J. (2001). *Storhögar i Hälsingland; Ett första försök att finna en forntida indelning*. I: Gammal Hälsingekultur; Meddelanden från Hälsinglands fornminnessällskap Nr 3-4 2001.

Nationalencyklopedin. Höganäs: Bokförlaget Bra Böcker AB. 1992.

Nilsson, B. (1998). *Sveriges kyrkohistoria Del 1 - Missionstid och tidig medeltid*. Stockholm: Verbum.

Näsström, B-M. (2002). *Blot; Tro och offer i det förkristna Norden*. Stockholm: Norstedts.

Norrländsk Uppslagsbok. Umeå: Norrlands universitetsförlag. 1996.

Olsson, I. (1976). *Tuna-namnen i Sverige - forskningsläget*. I: Fornvännen; Tidskrift för svensk antikvarisk forskning Nr 3-4 1976. Stockholm: Kungl. Vitterhet Historie och Antikvitets Akademien.

Ström, F. (1985). *Nordisk hedendom; tro och sed i förkristen tid*. Arlöv: Akademiförlaget.

Sundqvist, O. (2002). *Freyr's offspring. Riders and religion in ancient Svea society*. Uppsala: Uppsala universitetsbibliotek.

Vikstrand, P. (2001). *Gudarnas platser; förkristna sakrala ortnamn i mälardalens län*. Uppsala: Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur.

Wessén, E. (1923). *Minnen av forntida gudsdyrkan i Mellan-Sveriges ortnamn*. I: SNF 14.

Åhlén, M. (1994). *Runinskrifter i Hälsingland*. I: Bebyggelsehistorisk tidskrift Nr 27 1994; Hälsinglands bebyggelse före 1600. Stockholm: Föreningen bebyggelsehistorisk tidskrift.